

УДК 130

Копилов В. О.

ІНФОРМАЦІЯ І ЗНАННЯ – ТОТОЖНІСТЬ АБО ВІДМІННІСТЬ (СПРОБА ЕКСПЛІКАЦІЇ КОРЕСПОНДУВАННЯ ПОНЯТЬ)

У статті розглянуто співвідношення понять «інформація» і «знання». Автор експлікує як загальне, так і особливе в цих поняттях, доводячи, що це не тотожні, а принципово різні поняття, які мають зовсім різну природу, призначення, технологію буття, предметну проблематику.

Ключові слова: *знання, інформація, свідомість, культура, ідентичність, референція, форма, зміст.*

В статье рассматривается соотношение понятий информация и знание. Автор эксплицирует как общее, так и особенное в этих понятиях, доказывая, что это не тождественные, а принципиально различные понятия, имеющие совершенно различную природу, предназначение, технологию бытия, предметную проблематику.

Ключевые слова: *знание, информация, сознание, культура, идентичность, референция, форма, содержание.*

In the article correlation notion information and knowledge is considered. The author explicates as the general, so and especial in these notion, proving that this not identical, but in principal different notions, having absolutely different nature, destination, being technology, subject problem.

The keywords: *knowledge, information, consciousness, culture, identity, reference, the form, contents.*

Однією з доволі суттєвих особливостей філософського знання є, на наш погляд, певна атрибутивна оспорюваність понять, певна транспорентність дефініцій, експлікаційна лабільність сутностей. (Ми вже неодноразово висловлювали свою позицію щодо «теорії сутнісної оспорюваності» філософських понять, засновниками якої є У. Геллі, С. Лукса, В. Коннолі [див., напр., 1]). Проте проблема поняття, у тому числі експлікації й дефініції, залишається однією з найважливіших проблем філософської гносеології. Пара понять – інформація і знання – є класичним зразком і сутнісної оспорюваності, і сутнісної необхідності перманентного уточнення цих сутностей. Адже і у філософській, і в парафілософській літературі ці поняття становлять основу категоріального каркаса практично будь-якої теорії. Можливо, слід погодитися з тією думкою, що поняття «знання» є фундаментальним, системотвірним поняттям усієї філософії загалом, є підґрунтям її власної генези, принаймні вже в Платона саме воно виконує таку системотвірну (читай філософієтвірну) роль. І це саме по собі обумовлює актуальність нашого дослідження.

Більше того, особлива актуальність дослідження цих понять зумовлена їхньою особливою методологічною роллю в соціальній філософії загалом, наприклад, розведення (або ж ототожнення, що сьогодні трапляється значно частіше) понять «інформаційне суспільство» і «суспільство знання» можливе в першу чергу на

платформі розведення або ж ототожнення понять «інформація» і «знання». Нарешті, по-третє, актуальність цієї проблеми має, на наш погляд, і певну праксеологічну складову. Якщо ми проглянемо тексти соціальної практики, наприклад, політичні документи, то без зусиль виявимо там явне переважання поняття «інформація» та практично повну відсутність поняття «знання» і, як наслідок, гіпертрофовану увагу з боку установ державної влади до ЗМІ – засобів масової інформації як інституту інформації та практично повне ігнорування системи освіти – інституту знання. А в результаті «маємо те, що маємо».

У цій роботі ми в жодному разі не претендуємо на спеціальну глибинну експлікацію сутності знання або інформації (хоча, що стосується знання, ми одного разу вже артикулювали своє розуміння природи цього феномену [див., напр., 2]). Наразі ми ставимо перед собою мету осмислити відносини цих понять і таким чином зробити певний крок у розуміння сутності та природи і знання, і інформації. І для цього осмислення методологія діалектики загального та особливого, форми і змісту є, на нашу думку, евристично найбільш ефективною й продуктивною.

На жаль, гносеологічна ситуація склалася таким чином, що із самого початку основоположники класичної теорії інформації Клод Шеннон і Уоррен Уївер не провели чіткі дефінітарні та функціональні відмінності між взаємозалежними поняттями «знання» і «інформація». Практично не змінилася ситуація й трохи пізніше, коли в 70-ті роки минулого століття поняття «інформація» буквально ввірвалося у філософську рефлексію на плечах теорії інформаційного суспільства. До того ж ситуація нечіткої визначеності із самого початку призвела до взаємозаплутування цих понять за допомогою іншого і навпаки. На жаль, за ці п'ятдесят років гносеологічна ситуація не мала якісного розвитку і, як колись, характеризується суттєвою невизначеністю, що змушені констатувати і Ф. Уебстер у своєму знаменитому дослідженні теорій інформаційного суспільства, де ці поняття – інформація й знання – відіграють основну роль [3, с.34-37], і В. І. Кушерець, який спеціально підкреслює, що дискусії про природу інформації і її співвідношення з феноменом «знання» дотепер немає кінця [4, с. 42].

Дослідницька ситуація в цьому проблемному полі складається таким чином, що, з одного боку, практично немає робіт, які спеціально й ґрунтовно аналізують співвідношення цих понять (хоча така гносеологічна практика – визначаючи сутність одного явища, спробувати зрозуміти його співвідношення з іншими явищами – уже давно стала загальноновизнаною, наприклад, саме на такій логіці будуються родові дефініції), а з іншого боку, більшість дослідників імпліцитно або експліцитно взаємопов'язують ці поняття.

Наприклад, більшість сучасних тлумачень поняття «знання», що відверто претендують на теоретичне узагальнення, не просто так чи інакше взаємопов'язують поняття «знання» і «інформація», а експліцитно ототожнюють їх. «Знання – селективна, упорядкована, певним способом (методом) отримана, відповідно до яких-небудь критеріїв (норм) оформлена інформація, яка має соціальне значення, що й визнається як саме знання певними соціальними суб'єктами та суспільством загалом»,

– стверджує, наприклад, В. Л. Абушенко [5, с. 392]. У принципі аналогічну позицію займає і С. Е. Чмихун у кандидатській дисертації: «Соціальне знання є інтегрована в систему інформація про суспільство, що полягає з комплексу показників, про процеси, події, факти, феномени духовного життя, що відбуваються в ньому, пов'язаних з історично-конкретною діяльністю людей» [6, с. 42].

Є ціла група дослідників, які з якихось причин не артикулюють ригоричного ототожнення знання та інформації, проте дають необхідні підстави ідентифікувати їх саме як апологетів тотожності. Наприклад, Ф. Уебстер, Т. Розак досить багато зусиль доклали до критики так званих «кількісних» визначень інформації, вимагаючи від інформації не тільки семіотики, але й семантики, не тільки знака, але й змісту, не тільки кількісної визначеності, але і якісної однозначності тощо, здавалося б, таким чином вимагаючи від інформації епістемічної атрибутивності, зрештою, на наш погляд, виявляються в таборі примітивної тотожності знання та інформації.

Часом ці приховані й недоговорені змісти тотожності проявляються в досить відвертих пасажах. Так, наприклад, у Ф. Уебстер без зусиль можна знайти судження на кшталт того, що «головне тут, що „посттрадиційне” (Giddens, 1994) суспільство, яке характеризується інтенсифікованою рефлексивністю окремих його представників та інституцій, побудоване на інформації (знанні). Зрозуміло, частина цього знання має локальне або приватне значення...» [3, с. 77]. Таким чином, судження, де він відкрито ототожнює знання та інформацію, взаємозамінюючи ці поняття в ході своїх роздумів, розсіяні по всьому тексту, трансформуючи приховане в доволі явне.

За великим рахунком, таку кореляцію – знання-інформація – можна було б визнати як таку, що має право на існування у світі когнітивного плюралізму. Але тільки за однієї умови: якби вона була строгою, послідовною й обґрунтованою. Ми ж, намагаючись розібратися, а як же ці автори трактують тепер поняття «інформація», як правило, не знаходимо нічого іншого, як вказівку на те, що інформація – це і є знання. Наприклад, у «Новітньому філософському словнику», де в статті «Знання» поняття «знання» визначено як інформацію (цю дефініцію ми наводили вище), а вже в наступній статті «Інформація» без частки сумніву стверджується, що «інформація – одне з найбільш загальних понять науки, які позначають певні відомості, сукупність яких-небудь даних, знань тощо» [5, с. 431]. Тобто автори словника трактують інформацію як знання, а знання як інформацію. Як відомо, такий прийом побудови дефініції з найдавніших часів вважається помилковим і називається «хибним колом».

Є й інші, більш «витончені» шляхи кореляції знання та інформації. Наприклад, В. І. Кушерець практично на першій сторінці своєї монографії, спеціально присвяченій епістемологічній проблематиці, досить виразно заявляє, що «близьким до цього (тобто до знань – В. К.) за значення, але не тотожним є поняття інформації» [4, с.18], однак уже через кілька сторінок ми бачимо цілком інше твердження: «Соціальна (семантична) інформація, тобто інформація у вигляді знань, має знакове (вербальне, текстове) вираження» [4, с. 26], тобто соціальна інформація існує суто як знання, таким чином, ці поняття виявляються еквівалентними.

Аналогічний епістемологічний сюрреалізм ми без зусиль можемо виявити й серед метрів західної соціальної теорії. Так, наприклад, Е. Тоффлер в одній з останніх

своїх робіт «Метаморфози влади», яка фактично присвячена різноманітним соціальним проблемам знання в сучасному світі, абсолютно не утруднює себе «сипучими пісками дефініцій» і ставить у ряд три поняття – «дані», «інформація», «знання», фактично повідомляючи про їх тотожність: «На наступних сторінках термін „дані” буде означати більш-менш незв'язні „факти”; „інформація” – дані, розбиті на категорії, класифікаційні схеми тощо, а під знанням будемо мати на увазі інформацію, відкрystalізовану в загальних твердженнях. Однак щоб уникнути нудного повторення, усі ці терміни можуть часом взаємозамінюватися. Щоб уникнути сипучих пісків дефініцій, нехай навіть за рахунок втрати гнучкості, надалі термін „знання” будемо давати в розширеному значенні. Він буде охоплювати або відносити до певних категорій інформацію, дані, уявлення та образи, а також підходи, цінності та інші символічні продукти суспільства, незалежно від того, „істинні” вони, „приблизні” або „неправильні”» [7, с. 41].

Ще одне визначення знання, яке пропонує Л. Найїрі: «Знання розуміємо тут як свого роду інтелектуальний запас (і запас інших цінних якостей індивіда), як потенціал для діяльності, інформація, уміння, здатності й інші цінні якості індивіда», А. І. Ракітов цілком справедливо й красномовно називає не інакше, як «вінегретоподібним» [8, с. 82–83].

Обмежені рамками нашого дослідження, ми вже не говоримо про інші, не менш екзотичні тлумачення, коли знання ототожнюють з ідеями, знаками, відомостями, даними або «знанням оголошують те, що суспільство визнає знанням» тощо. Не кажучи вже про таке доволі розповсюджене сьогодні явище, як прагнення повністю проігнорувати експлікацію цього поняття з тих або інших, але цілком очевидних причин, незважаючи на те, що воно продекларовано як об'єкт або предмет дослідження (наприклад, З. А. Сокулер у монографії з багатообіцяючою назвою «Знання і влада: наука в суспільстві модерну» [9]).

Ми також вважаємо, що існує безумовний, сутнісний взаємозв'язок між знанням та інформацією. Але чи є цей взаємозв'язок тотожністю, чи тотожне знання саме по собі інформації (запозичимо термін «знання саме по собі» у Платона [10, с. 231] як поняття «загального знання», тобто філософське поняття)? Чи є знанням, наприклад, загублений і нікому не відомий лист Наполеона Жозефіні, якщо його ніхто, крім Наполеона, не бачив, не читав, і ми навіть не знаємо напевно, чи є воно насправді, хоча допустимо, що цей лист і сьогодні лежить десь глибоко в руїнах початку ХІХ століття або навіть зберігається в якомусь мало відомому архіві як «неідентифікований лист першої половини ХІХ століття»? Тобто чи можна вважати знанням те, про що ніхто нічого не знає? На наш погляд, достатніх підстав для позитивної відповіді немає. Адже немає знання без знаючого, без суб'єкта, носія цього знання, немає знання поза живою свідомістю, немає знання поза життям. А ось інформація є. Наведений лист у цьому разі можна вважати інформацією. Воно має свого адресанта – Наполеона, воно має свого адресата – Жозефіну, воно містить закодоване, матеріалізоване, формалізоване повідомлення. Таким чином, воно цілком і повністю виконує функції зберігача знання та комунікатора адресанта й адресата. Для інформації як такої не має значення, чи прочитав її хтось, чи ні, чи знає хтось цю

інформацію, чи ні, непрочитана мною вчорашня газета від цього непрочитання не перестала бути засобом масової інформації. Інформація – це неживе, певним чином закодоване для зберігання й транспортування знання.

На наш погляд, поняття «знання» та «інформація» не тотожні одне одному, однак водночас це поняття, притому поняття, які не взаємовиключають одне одного. Між ними є спільне й особливе. До того ж одне без іншого, а саме інформації без знання, не може бути в принципі, у той час як знання без інформації цілком може існувати.

На наш погляд, інформація є певна форма буття знання, а знання у свою чергу є ніщо інше, як зміст інформації. Водночас якщо знання є єдиним змістом інформації, то інформація не є єдиною формою буття знання (індивідуальна свідомість людини, наприклад, є ніщо інше, як інша форма буття знання, наприклад, у вигляді думок). По-перше, якщо врахувати, що знання – це певний ряд суджень, який дає певне уявлення про певний феномен об'єктивного або суб'єктивного світу. У судженні й формулюється зміст знання. Таким чином, елементарною, необхідною й достатньою одиницею знання виступає судження, яке й може описати, відбити, тобто представити самому суб'єктові або будь-кому іншому достатньою мірою образ того або іншого об'єкта. Тільки в судженні ми одержуємо якесь, нехай навіть і мінімальне, але достатнє (хоч якимось закінчене, хоч на нижчому рівні, але цілісне) уявлення про будь-який об'єкт зовнішнього або внутрішнього світу конкретної або абстрактної якості, яке ми й називаємо знанням. А по-друге, якщо врахувати, що знання у свою чергу є змістом інформації, то стає очевидним, що в цих умовах елементарна одиниця репрезентації змісту знання, а отже, й інформації одна й та сама – це судження.

Таким чином, на нашу думку, евристично найбільш перспективною методологією експлікації співвідношення понять «інформація» і «знання» є діалектика форми та змісту. У функціональній єдності форми та змісту, у тотожності елементарного кванта-конструкта і полягає загальна природа інформації та знання. Однак подальше дослідження стигматизує принципові відмінності між знанням та інформацією. Власне, на експлікацію й артикуляцію цих відмінностей, особливого нас і націлює діалектика форми та змісту.

Сутністю, призначенням інформації як певної форми буття знання є зберігання й передання знання й пов'язане із цим головним те чи інше кодування, формалізація знання, вираження його в певній знаково-символічній конструкції, максимально адекватній та ефективній для кожної конкретної технологічної ситуації кодування, зберігання й трансляції знання. Таким чином, на наш погляд, інформація існує головним чином у семіотичному просторі. І її головною предметною проблемою є референція – повнота адекватності між референтом і знаком. Отже, головним символом, певною формою буття інформації виступає знак. Знання ж існує головним чином у семантичному просторі. І його головною предметною проблемою є ідентичність – сприймана й трактована значеннева та контекстуальна відповідність. Отже, головним символом, формою буття знання виступає мова. Концептуальне кореспондування знання та мови цілком закономірно формує ще одну надзвичайно важливу й цікаву проблему – проблему «діалогічності» (В. С. Біблер) як атрибутивної

характеристики буття знання. Немає й бути не може знання поза діалогом, навіть якщо це діалог із самим собою, який, до речі, В. С. Біблер розглядає як початок будь-якого діалогу в принципі, початок додання діалогу логічного статусу, а М. Хайдеггер називає це «діалогом зі своїми попередниками». Інформація ж цілком може існувати й поза діалогом, оскільки в неї принципово інша природа й призначення.

Головною сутністю та призначенням знання є культура – пізнання й усвідомлена соціально-перетворювальна діяльність.

Як соціальний за своєю природою конструкт, як результат людської діяльності, знання однозначно, на наш погляд, має бути позиціоноване в проблемному полі культури. Однак знання є не просто елемент культури, знання є базис культури. Не випадково слово «культура» перекладають з латини як «оброблення, освіта, виховання», тобто через вказівку саме на ті види людської діяльності, де ступінь знання максимальний. Ми не насмілимося стверджувати, що абсолютно всі визначення культури (а їх на сьогодні артикульовано, як відомо, сила-силенна, так, наприклад, на думку А. С. Карміна, одного із провідних російських фахівців з філософії культури, «велика колекція дефініцій культури, зібраних фахівцями, нараховує кілька сотень» [11, с. 52]) містять у своїй структурі поняття «знання», напевно, навіть навпаки – абсолютна більшість сучасних дефініцій так чи інакше ігнорують саме це поняття. Однак якщо говорити про широкий контекст тлумачення культури, то безумовним фактом, на наш погляд, є факт визнання тієї чи іншої ролі знання в загальній екзегетиці. До того ж слід зазначити, що у філософії культури конституювався самостійний напрям, який трактує сутність культури саме в когнітивному контексті, ми маємо на увазі так званий інформаційно-семіотичний підхід, до розробників якого можна віднести Л. Уайта, Е. Кассіра, Ю. Лотмана, Х. Гадамера, В. Степіна. Культура, на наш погляд, є ніщо інше, як система матеріалізованого знання. Про що б ми не говорили: про твори мистецтва або науки, про оброблення землі або побутову поведінку – усе це є в першу чергу знання, яке матеріалізувалося в тих чи інших артефактах: книгах, скульптурах, комп'ютерах, конституціях, одязі, ритуалах, правилах, нормах тощо, і тільки в другу чергу – це артефакти цілком певного якості. Особливості знанневих конструкцій (як форми, так і змісту), напевно, і визначають особливості типів культур, а динаміка знання визначає культурну динаміку.

Знання має інтелектуальну природу – немає знання поза розумом, поза свідомістю.

Знання є продукт пізнання, продукт мислення, продукт свідомості. Тобто знання – це певне відбиття суб'єктом у певних формах і змістах світу зовнішнього, що оточує його, та світу власного, внутрішнього, так званої об'єктивної та суб'єктивної реальності у всіх її іпостасях: матеріальна натуральна природа, матеріальна й духовна штучна природа, психологічні стани й процеси, інтелектуальна, розумова діяльність та її результати. Таким чином, знання – це відбиття світу у свідомості людини у вигляді думок (читай – суджень). Таким чином, свідомість становить найважливішу експлікаційну конструкцію в розумінні знання. Свідомість – це не просто утроба зародження знання, а це ще і єдине лоно буття знання. Разюче геніальним у цьому

аспекті є семіотичне споріднення понять «свідомість» і «знання» в російській мові. Аналогічну подібність можна виявити і в деяких інших мовах, що мають сильний латинський вплив (наприклад, у німецькій: знання – *das wissen*, а свідомість – *das bewusstsein*, у французькій: знання – *connaissance*, а свідомість – *conscience*, а ось у російському словосполученні «терять сознание» («непритомніти») вже використано стовідсотковий еквівалент терміна «знання»). Чи випадково все це? У деяких мовах немає ні тотожності, ні навіть аналогії (наприклад, ні в українській мові («знання» і «свідомість»), ні в англійській (знання – *knowledge*, свідомість – *consciousness*)). Таким чином, знання і свідомість утворюють так звану пару категорій, дві боки однієї медалі, певний єдиний семантичний простір (а відносно російської мови, як ми бачили, і доволі близький семіотичний простір), у якому дискретно, одна без одної вони можуть існувати тільки в теоретичному аналізі дослідника. Хоча, звичайно ж, це не тотожні поняття, як мінімум, свідомість є ще й утробною, і лоном як для почуттів, так і для емоцій. Свідомість значно ширша від знання за змістовим обсягом, свідомість значно функціональніша за рольовою композицією, ніж знання, свідомість значно складніша за своєю архітектонікою, ніж знання. Знання органічне, функціональне свідомості. Немає знання поза свідомістю й, навпаки, немає свідомості поза мисленням, поза думкою, тобто поза знанням (інакше як ми довідаємося, чи є в певного суб'єкта свідомість або її немає, якщо він не буде хоч якось проявляти свої знання).

Ми повністю поділяємо позицію А. І. Ракітіна, який стверджує, що «ні світ знань, ні регулятивний світ, що базується на них, не можуть існувати, якщо не існує інтелект, який продукує, використовує або інтерпретує їх, незалежно від того, чи йде мова про мислячих людей або гіпотетичних інопланетян. Насправді, ієрогліфічні написи прадавніх єгиптян існували протягом багатьох тисячоріч, але, чи містять вони в собі якісь знання і якщо містять, то які, було невідоме. Розглядати їх як носіїв стало можливо лише в ХІХ ст., коли їх розшифрував Ф. Шампільйон. Те ж саме можна сказати про давньоперські, еламські та вавилонські написи, висічені на Бехістунській скелі Дарієм І (VI ст. до н. е.) і розшифровані в 40-х роках ХІХ ст. Г. Роулінсоном. Таким чином, без суб'єкта, який пізнає, ті чи інші послідовності символів, знаків, зображень тощо не можна розглядати як знання» [8, с. 88]. На противагу цій свідомій природі знання, наведені А. І. Ракітіним приклади прадавніх ієрогліфів і написів цілком можуть бути експліковані як приклади класичної інформації – знаків, що передають певні змісти, певне знання тим, хто й коли зможе їх зрозуміти.

Таким чином, з одного боку, знання є за своєю сутністю соціальним феноменом: немає знання поза соціальним суб'єктом – носія, генератора знання, буття знання реалізується в технології суб'єкт-об'єктних відносин: а з іншого боку, знання за своєю сутністю є ідеальним феноменом.

Інформація ж має в першу чергу транспортну, комунікаційну природу: немає інформації поза системами зберігання, технологій передавання тієї чи іншої знаково-символічної конструкції, поза комунікацією. Таким чином, інформація проявляється в матеріальних носіях (книгах, дисках і т. д.) і за своєю сутністю є матеріальним

феноменом. Тому в асоціативний ряд з поняттям «інформація» потрапляють поняття на кшталт «інструменти», «засоби», «носії», тобто суто матеріальні, формальні феномени. Саме вони й утворюють так звану пару категорій – «інформація – засоби», наприклад, одне з найпоширеніших як у повсякденній, так і в теоретичній свідомості словосполучень звучить у цьому контексті цілком грамотно й адекватно – засоби масової інформації. Інформація, як теж соціальний феномен, реалізує своє буття в технології адресат-адресантних відносин.

Причому, на наш погляд, зв'язок між знанням та інформацією не двійковий – знання-інформація, а скоріше трійковий – знання-інформація-знання* (якщо використовувати знамениту формулу – Т-Д-Т* – колись знаменитого класика), де зірочка означає, що наприкінці інформаційного циклу, на виході ми маємо дещо інше знання, ніж воно було на вході в момент кодування, тобто знання адресанта і знання адресата – це не зовсім тотожні з погляду екзегетики конструкції. Тому ми й указуємо на особливе значення семантичної проблематики в проблемному полі знання.

Отже, інформація – це певна форма буття знання, знання – це зміст певної форми, інформації. Однак діалектика знання та інформації, на наш погляд, не цілком еквівалентна класичній діалектиці форми та змісту. Наразі, напевно, слід говорити про активний стан форми і змісту, оскільки, з одного боку, знання поза активністю немає в принципі й воно поза активністю не може бути ні змістом, ні чимсь іншим; з іншого боку, і форма – інформація – поза активністю, у статичному стані, у стані пасивного зберігання не є форма знання, а скоріше є форма зберігання певної знаково-символічної конструкції. За цієї умови можна твердити, що інформація і знання – це форма та зміст, і їх не слід ототожнювати й саме так їх і слід співвідносити.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що діалектика форми і змісту, загального й особливого є найбільш продуктивним принципом експлікації співвідношення понять «інформація» та «знання». Вона дозволяє нам пояснити інформацію як форму буття знання, а знання як зміст буття інформації, побачити між ними певне спільне та суттєве відмінне, і, таким чином, дезавувати розповсюджену в сучасній теорії ідею тотожності понять «інформація» і «знання».

Література:

1. Копилов В. А. К вопросу о «сущностной оспариваемости» понятия «власть» / В. А. Копылов // Европейская наука XXI века – 2007 : материалы II Международной научно-практической конференции. – Т. 7. История. Философия. Психология. – Днепропетровск, 2007. – С. 39–41.
2. Копилов В. О. Знання – експлікація сутності в пошуках соціальної ресурсності / В. О. Копилов // Гуманітарний часопис : збірник наукових праць. – Х. : НАУ ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2010. – № 2. – С. 42–58.
3. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер. – М., 2004.
4. Кушерець В. І. Знання як стратегічний ресурс суспільних трансформацій / В. І. Кушерець. – К., 2002.
5. Абушенко В. Л. Знание / В. Л. Абушенко // Знание // Новейший философский словарь. – Мн., 2001. – С. 392–394.
6. Чмихун С. Е. Соціальне знання в інформаційно-комунікативному просторі сучасного суспільства: дис. ... канд. філос. наук / С. Е. Чмихун. — Х., 2008.
7. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Э. Тоффлер. – М., 2003.

8. *Ракитов А. И.* Регулятивный мир: знание и общество, основанное на знании / А. И. Ракитов // Вопросы философии. – 2005. – № 5. – С. 82–94.

9. *Сокулер З. А.* Знание и власть: наука в обществе модерна / З. А. Сокулер. – СПб., 2001.

10. *Платон.* Тезтет / Платон ; пер. с древнегреч. под общ. ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса. — Т. 2 / вступ. ст. А. Ф. Лосева. — М. : Мысль, 1970. — С. 223—318.

11. *Кармин А.* Философия культуры в информационном обществе: проблемы и перспективы / А. Кармин // Вопросы философии. – 2006. – № 2. – С. 52–60.